

UNTO KOSKELA
Hedelmätön puu

HEDELMÄTÖN PUU

Unto Koskela

Hedelmätön puu

Esipuhe Juha Järvelä

Kannen kuva vuodelta 1928: Eric Sundstöm/Helsingin kaupungin-
museo.

Esipuhe © 2022 Juha Järvelä

ISBN: 978-952-80-6815-0

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

UNTO KOSKELA JA HEDELMÄTÖN PUU

Unto Koskela (1908–1934) oli vuoteen 1932 mennessä tullut tunnetuksi nuorena runoilijana. Hän oli liikkunut tulenkantajien piirissä ja ystäväpiiriin kuuluivat muun muassa Mika Waltari ja Uno Kailas. Esikoisteos, runokokoelma *Purjeet sumussa*, oli ilmestynyt 1930. Sano- ja aikakauslehdissä häneltä oli myös ilmestynyt runsaasti runoja, mutta vain satunnaista proosaa. Runoilijana hän sai kannustusta ystävältään Uno Kailaalta.

Syksyllä 1932 Koskela kuitenkin yllätti teoksella *Hedelmätön puu*. Joulukuussa vasta 24 vuotta täyttävä kirjailija oli kirjoittanut psykologisen romaanin, jonka teemat epilepsian sairastamisesta ja sen aiheuttamasta lapsettomuudesta poikkesivat aikakauden kirjallisuuden valtavirrasta.

Selitys miksi nuori runoilija päätyi kirjoittamaan romaanin kipeästä aiheesta, löytyy hänen omasta elämästään. Koskelan elämäkerän kirjoittanut Tapio Niemi toteaa avioitumista lukuun ottamatta romaanin tapahtumien pohjautuvan Koskelan ja tämän silloisen kihlatun Martta Kontulan elämään. Osa dialogiakin on peräisin heidän välisistä kirjeistään. Kihlauksensa hän päätti sairauden varmistuessa. Hän ei halunnut lapsetonta avioliittoa tai riskiä, että lapsilla olisi perinnöllinen sairaus. Kihlatulleen hän ei kertonut sairaudestaan ja käsittelee tuntojaan vain teoksensa kautta.

Sairauden kuvaukset Koskela saattoi kirjoittaa omien kokemustensa perusteella. Hän oli saanut ensimmäiset sairaskohtaukset murrosikäisenä, ja niistä oli tullut hänelle samalla tavoin kuin romaanin päähenkilöllekin kipeä salaisuus. Tieteellinen tieto sairaudesta oli heikkoa ja ihmisten asenteet sitä poteviin jyrkän kielteisiä. Niiden

kohdalla kyse ei ollut pelkästään ihmisten ennakkoluuloista. Sairaita kohtaan tunnettu kammo pohjautui ajan virheellisiin lääketieteellisiin käsityksiin. Romaanissa nämä tulevat esiin esimerkiksi Erkin sairastumista tutkittaessa. Hän pelkää käyttäytyvänsä epäluonnollisesti ja vaikuttavansa mielisairaalta häntä tutkivan psykiatrin silmissä. Epilepsiaa pidettiin 1950-luvulle asti psykiatrisena sairautena. Koskelaa ilmeisesti hoidettiin nuorena morfiinilla, joka aiheutti ajoittaisen huumeriippuvuuden.

Vuoden 1929 avioliittolaissa oli yksiselitteisesti, että epilepsiaa sairastava ei voinut mennä naimisiin ilman tasavallan presidentin lupaa. Ainut poikkeus oli, jos sairaus johtui pääasiallisesti ulkoisista syistä. Tällä perusteella Koskelan ystävä Mika Waltari sai avioitua vuonna 1931 huolimatta kokemistaan epileptisistä kohtauksista, koska niiden nähtiin johtuvan hänen loukkaantumisestaan auto-onnettomuudesta. Muille erivapauden myöntämisen oli lakia säätäessä ajateltu edellyttävän sterilointia.

Koskelan romaanissa näkyvät sisäistettyinä aikakauden rotuopilliset ajatukset. Romanin päähenkilö pohtii itseään perinnöllisyysoppien kannalta: onko hänen sairautensa perua vanhempien tai esivanhempien epäterveestä elämästä. Tekstistä näkee mielenkiintoisesti, kuinka perinnöllisyysopit antoivat ihan omanlaisen lisävärinsä ihmisten tavalle hakea vanhemmistaan syitä omille ongelmilleen. Se ehkä oli kuitenkin helpompi ajatus kuin se, jota romanin päähenkilö myöskin miettii: onko hän terveeseen puuhun tullut sairas oksa, traaginen poikkeusyksilö. Sanavalinnoissa voi nähdä yhtäläisyyksiä Koskelan ikätoverin Mika Waltarin läpimurtoteoksen *Suuren illusionin* (1928) pohdintoihin sairaudesta ja terveydestä. Waltarin romaanissa ne vain ovat abstraktimmalla tasolla, koko sukupolvea käsittävinä, kun Koskelan romaanissa ne ovat kipeästi yksilöä koskevia.

Ajatus perinnöllisyydestä toi sekä yksilö- että yhteiskuntatasolle ajatuksen estää epilepsiaa sairastavien lisääntyminen. Toisaalta ei haluttu sairaita yksilöitä, toisaalta haluttiin estää kansan heikke-

neminen kokonaisuudessaan. Epilepsiaa sairastavien sterilointi edusti lajissaan negatiivista eugeniikkaa, jossa suomalaista rotua pyrittiin parantamaan vähentämällä huonoksi katsottua ainesta. Positiivista eugeniikkaa edusti valioyksilöiksi katsottujen lisääntymiseen kannustaminen niin puheiden kuin tukien avulla.

Romaanin avioparin Erkin ja Helenan lisäksi sen merkittävin henkilöhahmo on Erkin ystävä Antero. Hän on perheellinen lääkäri, joka neuvoa Erkkiä sairauden kanssa. Hänellä on kuitenkin oma salaisuutensa: homoseksuaaliset tunteet, jotka hän teoksen alkupuolella on estänyt muuttumasta teoiksi. Myöhemmin hän kuitenkin sortuu suutelemaan nuorta miestä. Teoksessa miesten salaisuudet osaltaan rinnastuvat, eikä Erkki ole tuomitsevinen Anteron suhteen. Kummankin kohdalla kysymyksessä ajatellaan olevan sairaus, jolle yksilö ei mitään voi. Omana aikanaan tämä oli modernia ajattelua, koska aiemmin homoseksuaalisuus oli nähty moraalisenä turmeltumisena, yksilön syntisenä valintana. Romaanin ilmestymisen jälkeen ehti kulua lähes viisikymmentä vuotta ennen kuin homoseksuaalisuuden sairausleima poistui.

Anteron esikuvana on nähty Uno Kailas. Kyseessä on tietenkin aika lailla etäännytetty esikuva, koska Kailas oli ammatiltaan kirjailija, eikä hän koskaan avioitunut eikä saanut lapsia. Mutta yritystä hänellä oli. Kailaalla ehti lyhyen aikuiselämänsä aikana olla kaksi vakavaa, avioliittoon tähtäävää naissuhdetta ja vahva toive omista lapsista. Siihen liittyi vielä Kailaalla maailmankatsomuksellinen näkemys, jossa ikuinen elämä toteutuisi elämän jatkumisena omissa lapsissa. Koskelan romaaniin Kailaan ääni pääsi suoraankin päähenkilö Erkin muistellessa Kailaan säkeitä runosta ”Lapsen kehto”, joka ilmestyi teoksessa *Paljain jaloin* (1928).

Kailas ja Koskela olivat tutustuneet syys-lokakuun vaihteessa Helsingissä vuonna 1928. Seuraavan vuoden tammikuun lopulla Koskela muutti Kailaan kanssa yhteiseen asuntoon Helsingissä. Kyseessä ei ollut mikään erikoinen järjestely: Kailas jakoi monesti kotinsa jon-

kun toisen vähävaraisen runoilijan kanssa, asuintoverina oli ajoittain varsinkin Einari Vuorela. Koskelasta Kailas kuitenkin oli kiinnostunut myös seksuaalisesti, mutta ilmeisesti saamatta vastakaikua. Tämä ei katkaissut miesten ystävyyttä, mutta vaikeutti sitä. Vasta Kailaan rakastuminen Kaarlo Sarkiaan vuonna 1931 helpotti tilannetta.

Jos ajattelee Anteron hahmon pohjautuvan Kailaaseen, henkilöiden vuorovaikutuksessa voi nähdä Kailaan ja Koskelan elämää. Heijastaako romaanin kohta, jossa Antero uskoutuu Erkille homoseksuaalisuudestaan, esikuvana olleiden kirjailijoiden kokemuksia? Kailas ja Koskela tutustuivat vaiheessa, jossa Kailaan vakava naissuhde oli päättynyt ja toive isyydestä murskaantunut. Ainakin Anteron syyllisyydentunnot homoseksuaalisista tunteistaan löytyvät Kailaankin elämästä. Nykylukijalle romaanin kuvaukset Anteron taistelusta "taipumuksiaan vastaan" kuulostavat groteskeilta ja traagisilta. Ne antavat mahdollisuuden nähdä aikakauden ajattelutapoja, jotka sisäistettyinä saavat omat tunteet tuntumaan likaisilta, kokemaan omat piirteet vikoina ja sairauksina.

Kailaan kamppailu näkyy esimerkiksi hänen Koskelalle lokuussa 1929 Nikkilän mielisairaalaan lähettämästään kirjeestä: "En kuitenkaan ole koko sairauteni aikana kaivannut sinua väärällä tavalla, vaan ainoastaan veljenä, jota paljon rakastan." (sit. Niemi 2004, 145.) On mahdollista tulkita Kailaan kutsuneen Koskelaan kohdistuneita homoseksuaalisia tunteita vääriksi, koska tunteiden kohde ei niihin vastaa. Kyse voi olla kuitenkin siitä, että Kailaskin jakoi aikakauden käsityksen homoseksuaalisuuden vääryydestä tai sairaalloisuudesta. Oli helpottavaa, kun tunne vaihtui myönteiseksi koetuksi platoniseksi rakkaudeksi.

Rakkauden ja seksuaalisuuden tiukka erottelu näkyy Koskelankin romaanissa. Teoksen aviopari kokee ongelmaksi, jos heidän liittonsa on vain aistien tyydyttämistä. Seksuaalisuutta ei siten teoksessa voitu naisen ja miehenkään liitossa ajatella minään puolisoja hyvässä mielessä yhdistävänä. Se ei ollut tarpeeksi arvokas syy avio-

liitolle.

Koskelan romaani tuo esiin aikakautensa ajattelutapoja mielenkiintoisesti myös Erkin pohtiessa onko lapsen kaipuu sairaalloista. Hänellä on käsitys, että isänrakkautta pidetään miehen varsinaiselle psyykelle vieraana asiana ja isänrakkautta keinotekoisena tunteena. Tällainen tunne on feminiininen ja saattaa kertoa feminiinisyydestä, joka on ”melkein rinnastettavissa Anteron sairauteen”, eli homoseksuaalisuuteen.

Aikalaisarvostelijat eivät tunteneet tai ainakaan maininneet Koskelan teoksen omaelämäkerrallisuutta. Taideteoksena romaani otettiin hyvin vastaan. Lauri Viljanen otsikoi arvostelunsa *Helsingin Sanomissa* ”Huomattava esikoisromaani.” (HS 5.11.1932). Päälinjaltaan arvostelut olivat kiittäviä ja näkivät Koskelan tulevaisuuden lupauksena. Aiheen rohkeus ja ajankohtaisuus nousi useimmissa arvioissa esiin. Ajankohtaisuus tarkoitti keskustelua perinnölliseksi katsottujen psykiatristen sairauksien vuoksi suoritettavista pakkosteriloinneista. Pohjana oli steriloitukomitean raportti, jonka mukaan perintötekijöiltään huonon ihmisaineksen poistaminen väestöstä oli yhteiskunnan velvollisuus. Tähän ajatukseen pohjautuva pakkosterilointilaki säädettiin vuonna 1935. Epilepsian lisäksi osa arvostelijoista nosti Anteron ”luonnottomien taipumusten” aiheuttamat ongelmat kirjan toiseksi pääteemaksi. Koskela sai kiitosta siitä, että kirjoitti aiheista tahdikkaasti, yrittämättä luoda sensaatiota.

Myötätuntoa Anteron ristiriidoille ei ollut. Arvostelijoille homoseksuaalisuuden luonnonvastaisuus ja sairaalloisuus oli kyseenalaistamaton asia. Toisaalta Koskelan kiihkoton ja tuomitsematon tapa käsitellä asiaa ei häirinnyt kuin yksittäisiä arvostelijoita.

Romaanin pariskunnan Erkin ja Helenan kokemuksille arvostelijoilla saattoi olla myötätuntoa, mutta sterilisoinnin välttämättömyyttä ei lähdetty kyseenalaistamaan. Arvosteluissa toistui ajatus, että järkisyty ovat tällaista avioliittoa vastaan. Parin sympatisoijiin ei tosin kuulunut kirkon äänenkannattajan *Kotimaan* arvostelija Antti

N., joka tosin piti epäuskottavana, että nykyaikaiselle parille lapsettomuus olisi mikään katastrofi. Heidän kaltaisensa ihmisethän tekevät kaikkensa hedelmöitymisen ehkäisemiseksi. (Kotimaa 6.12.1932.) Näkemyksessä tuntuu vivahdus ajatuksesta, että perheellistymisen motiivina ei voi ajatella muuta kuin kristillissiveellisten velvollisuuksien täyttämistä.

Koskela julkaisi seuraavana vuonna romaaniin jatkon *Helena ja valhe*. Sen suhteen voi yhtyä aikalaisarvostelijoiden näkemyksiin, että teos oli edeltäjäänsä heikompi. Alkuperäinen romaani muodostaa ehjän kokonaisuuden, johon jatko-osa ei ollut välttämätön. Siksi sitä ei ole otettu mukaan myöskään tähän uusintapainokseen. Koskela vaihtoi rohkeasti romaaniin *Helena ja valhe* minäkertojaksi naispäähenkilö Helenan, mutta ei saanut sitä yhtä vakuuttavaksi kuin miespuolista minäkertojaansa. Voikin nähdä teoksen jääneen aiempaa heikommaksi omakohtaisuuden puutteen vuoksi. Ensimmäisessä romaanissaan Koskela saattoi hyödyntää suoraan oman elämänsä ristiiriitoja ja antaa niille taiteellisen käsittelyn. Toisessa romaanissa hän siirtyi kuvaamaan avioliittoa, josta hänellä ei ole kokemusta. Romaanin pääasiallinen juoni on, että Helena solmii avioliiton ulkopuolisen suhteen, josta syntyy lapsi. Hän yrittää uskotella Erkille, ettei rakasta lapsensa isää, jotta aviopari voisi jatkaa yhdessä, mutta lopulta Helena ja Erkki eroavat. Romaani tuntuu olevan painajaiskuvitelmaa siitä, millaista Koskelan elämä olisi ollut, jos hän olisi avioitunut.

Näiden teosten lisäksi Koskela ehti julkaisemaan enää vain Rauman murteella kirjoitetun matkakertomuksen sillinpyynnistä, *Valaskaloild ruakka prakkamas: sillinguristajan gokemuksi* (1933). Seuraavana vuonna hän kuoli keuhkokuumeeseen, jonka taustalla saattoi olla hänen siinä vaiheessa sairastamansa syfilis. Koskelan elämän pari viimeistä vuotta eivät olleet tasapainoisia. Tapio Niemi kuvaa hänen käyttäytymisessään olleen itsetuhoisia piirteitä. Erään juomisputken seurauksena oli kihlautuminen lyhyen tuttavuuden jälkeen helsinkiläisen tarjoilijan kanssa. Siitä ei seurannut kuin suruja. Käyttäytymisi-

Lapsettomuutta käsittelevä kipeä romaani 90 vuoden takaa

Tulenkantajarunoilija tunnetuksi tullut Unto Koskela (1908-1934) yllätti vuonna 1932 ensimmäisellä romaanillaan. Hedelmätön puu kuvaa epilepsiaa sairastavaa miestä, jonka aikakauden lääketieteelliset käsitykset ja lainsäädäntö tuomitsevat lapsettomuuteen. Sivujuonena on päähenkilön ystävän homoseksuaalisuus, jota teoksessa kuvataan tuomitsematta. Hahmon esikuvana on nähty Koskelalle läheinen runoilija Uuno Kailas. Harvinaisesta aiheesta kirjoitettu psykologinen romaani sai hyvän vastaanoton.

Nykypäivän lukijalle teos avaa autenttisen näköalan 1930-luvun käsityksiin muun muassa sairaudesta ja terveydestä, isyydestä ja miehisyydestä. Teoksen ja sen jatko-osan pohjalta valmistui vuonna 1947 Hannu Lemisen ohjaama elokuva Hedelmätön puu.

Teoksen esipuheessa tulenkantajia tutkinut FT Juha Järvelä käsittelee teoksen yhteyttä Koskelan henkilöhistoriaan, sen saamaa vastaanottoa ja Lemisen elokuvasovituksen sekä romaanin eroja.

